

Engelli Kadın Olmak

Being Disabled Women

Doç. Dr. Serdar ORHAN¹, Doktora Öğrencisi Elifnaz ÖZKAN²

Öz

Engelli bireyler toplumun dezavantajlı gruplarından birini oluşturmaktadır. Engelli olma halinin yanında bir de kadın olmak, bu bireyleri toplumda çifte dezavantajlı konuma getirebilmektedir. Engelli kadınlar, hayatı diğer engelli bireylere, engelli/engelli olmayan erkeklere ve engelli olmayan kadınlara göre farklı biçimde deneyimlemektedir. Engelli kadınlar, bu deneyimler sırasında aile içinde, eğitimde, sağlıkta ve çalışma hayatında birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar, engelli kadının yaşam alanını ev içi yani özel alanla sınırlayabilmektedir. Hayatı özel alanla sınırlanan engelli kadın, toplumda kendine yer edinememektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı engelli kadınların toplumda karşılaştığı sorunları ortaya koyabilmektir. Engelli kadınların toplumda yaşadığı sorunlar teorik çerçevede ele alınmış ve diğer araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir. Teorik çerçeve ve araştırma sonuçlarına göre, engelli kadınların, engelli olmayan kadınlara ve engelli/engelli olmayan erkeklere göre daha fazla sorunla karşılaştığı ve sosyal hayatın dışında kaldığı görülmüştür. Sosyal hayat, eğitim hayatı ve çalışma hayatının dışında kalan ve özel alanda yaşamını sürdüren engelli kadınlar toplumda kendilerine yer edinememektedir. Bu durum engelli kadınların üretken bireyler olmasını engelleyici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, engelli kadın, engellilik sosyolojisi, feminist yaklaşım

Makale Türü: Derleme

Abstract

Disabled people constitute one of the disadvantaged groups of the society. In addition to being disabled, being a woman may make these individuals disadvantaged in society. Women with disabilities experience life differently than other people with disabilities, men with and without disabilities, and women with non-disabilities. During these experiences, women with disabilities may face many problems in the family, education, health and working life. These problems limit the living space of the disabled woman to the private area. Women with disabilities whose life is limited to private sphere cannot gain a place in society. In this context, the aim of the study is to reveal the problems faced by disabled women in society. The problems of women with disabilities in society have been handled in a theoretical framework and supported by other research results. According to the theoretical framework and research results, it is seen that disabled women face more problems and are excluded from social life than non-disabled women and men with disabilities. Women with disabilities who are excluded from social life, education and working life and who live in the private sphere cannot gain a place in the society. This situation prevents women with disabilities from being productive individuals.

Keywords: Disabled, disabled women, sociology of disability, feminist theory

Paper Type: Review

¹Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, sorhan@sakarya.edu.tr

²Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, elifnaz.ozkan2@ogr.sakarya.edu.tr

Giriş

Engellilik, toplumun dezavantajlı kesimi olmayı ve bu dezavantajlı kesime yönelik özel düzenlemelerin gerekliliğini içinde barındıran bir kavramdır. Ancak tarihsel süreç içerisinde engelli bireyler içerisinde daha da dezavantajlı bir grubun varlığı dikkat çekmiştir: Engelli kadınlar.

Engelli kadınlar, engelliliğin sosyal modeliyle ve bu model sonucu ortaya çıkan engellilik sosyolojisinin alt yaklaşımı olan feminist yaklaşımla toplumda daha da görünür olma şansı yakalamıştır. Engelli kadınlar her ne kadar toplumda görünür kılınmış ve kendilerine yönelik düzenlemeler yapılmış olsa da, aile içerisinde, eğitim hayatında, çalışma hayatında ve sağlık alanında birçok sorunla karşılaşmaktadır. Belirtilen sorunların varlığına değinilen bu çalışmada, engelli kadınların tarihsel süreç içerisinde toplumda var olma çabaları ve toplumda karşılaştığı sorunların ele alınması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada, engelli kadınların yaşadığı sorunlar, engelliliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlardan biri olan, sosyal model sonrasında gelişim gösteren engellilik sosyolojisi ve alt yaklaşımları –özellikle feminist yaklaşım- kapsamında teorik bir çerçevede sunulmuştur. Feminist yaklaşımın engelli kadına bakış açısı ve engelli kadının var olma mücadelesine bulunduğu katkı da çalışmada yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında engelli kadının toplum ve ailedeki yeri, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık alanında yaşadığı sorunlar araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir.

1. Tarihsel Süreçte Engelli Kadın Kavramı ve Yaklaşımlar

Engelli bireyler, tarihsel süreç içerisinde toplumun “dışlanan ve istenmeyen” kesimini oluşturmuştur. Toplumun genelinde, engelli olma hali talihsiz, işe yaramaz, farklı, ezilen ve hasta (Abberley, 1987, s. 16) olarak adlandırılmıştır. Toplum tarafından geliştirilen bu gibi tutumlar, engelli bireylerin toplum içerisinde diğer bireylerle eşit koşullarda yer alamamasına neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak engelliler toplumun dezavantajlı gruplarından biri olarak ele alınmıştır.

Engelliliğe dair tanımlamalar, tarihsel süreç içerisinde, aşağıda da değinilecek olan yaklaşımlar çerçevesinde değişiklik göstermiştir. Engelli kavramına dair birçok tanım bulunmakla birlikte, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından engelli, “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler” (BM, 2006, md.1) olarak tanımlanmaktadır.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, engelli olma hali, diğer bireylerle eşit koşullarda olma halini ortadan kaldırmakta ve engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Engelli olma hali, toplumda diğer bireylerin erişebildiği imkanlara erişememe sorununu beraberinde getirmekte iken, kadınlar için bu durum daha da eşitsiz koşulları meydana getirmiştir.

Engelli kadın, bir ya da birden fazla engeli bulunan, toplumda kadın ve engelli olmasından kaynaklı sorun ve engellemeler yaşayan kadın olarak tanımlanabilmektedir (Kurnaz Özdemir, 2010, 9). Tanımdan da anlaşılacağı üzere engelli kadın fiziksel, ruhsal ya da duyuşal engelinin dışında, toplumun karşısına çıkardığı engellerle de mücadele etmektedir.

1.1. Tarihsel Süreçte Engelli Kadın

Hem engelli hem de kadın olmak, diğer bir deyişle “engelli kadın” olmak, daha derin bir dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Kadın bu noktada, hem engelli olmasından hem de kadın olmasından kaynaklanan sorunlarla (eğitime katılamama, istihdamda yer alamama vb.) baş etmek

durumunda kalmaktadır. Bu dezavantajlı konum itibariyle, engelli kadınlara ilişkin bazı düzenlemeler bulunmakta ve bu düzenlemeler genel itibariyle BM tarafından yapılmaktadır.

BM anlaşması, temel insan haklarına, insanlık onuru ve insan değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını teyit eden bir anlaşmadır. BM'nin kadının insan haklarını koruyan çalışmaları ise 1946'da Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bir alt komisyonu olan Kadın Statüsü Komisyonu'nun kurulması ile başlamıştır. Yapılan konferanslarda yaşlı kadınlar ve engelli kadınlara, güvenliklerinin sağlanması için kurumların kurulması ve yasal standartlarının güçlendirilmesi konuları ele alınmıştır (Gürler, 2016, s. 59-60).

2000'de, New York'ta kadın hakları bakımından gelinen aşamanın tespiti için "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu yapılmıştır. Oturum sonunda Pekin Eylem Planı kabul edilmiş ve 12 önemli alanın 10 tanesinde engelli kadınların özel ihtiyaçları gündem maddesi olmuştur (Gürler, 2016, s. 61).

Engelli kadınlara ilişkin düzenlemelerin en önemlisi ise, 2007'de imzalanan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Sözleşme, eşitlik hakkı ve ayrımcılık yapılmaması temelinde kadın ve erkek engelli haklarına ilişkin geniş düzenlemeler içermektedir. Bu haklar ise, yaşam hakkı, risk durumlarında ve insani bakımdan acil durumlar, yasa önünde eşit tanınma, adalete erişim, kişi özgürlüğü ve güvenliği, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama, sömürü şiddet veya istismara maruz kalmama, kişi bütünlüğünün korunması, seyahat özgürlüğü ve uyrukluk, bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma, kişisel hareketlilik, düşünce ve ifade özgürlüğü ile bilgiye erişim, özel hayata saygı, hane ve aile hayatına saygı, eğitim, sağlık, rehabilitasyon³ ve rehabilitasyon, çalışma ve istihdam, yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşama katılım, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım gibi birçok alanda düzenlenmiştir. Bu hakların uygulamasının ve denetiminin gerçekleştirilmesi için ise BM Engelli Hakları Komitesi kurulmuştur.

Sözleşme, engelli kadınlardan açıkça bahseden ilk uluslararası metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşme, engelli kadınların ve kız çocuklarının engelli nüfus içerisinde daha dezavantajlı konumda olduğuna dair ifadeleri içermektedir. Sözleşmenin 6. Maddesi, sadece engelli kadınlara yönelik bir düzenlemedir. 6. Madde gereği, taraf devletler engelli kadınların ve kız çocuklarının uğradığı çok yönlü ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve insan hak ve özgürlüklerinden eşit yararlanmaları bakımından gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür (Engelli Kadın Derneği, 2015, s. 29).

Türkiye Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf ülkelerden biridir. Engelli kadın hakları bu sözleşme tarafınca korunmakta, engelli kadınlara yönelik ayrıca bir düzenleme bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere, engelli kadınlara yönelik ayrıca bir düzenleme ne uluslararası ne de ulusal alanda kendine yer bulamamıştır. Engellilik, tarihsel süreç içerisinde bir bütün olarak ele alınmış ve düzenlemeler bu doğrultuda yapılmıştır. Tarihsel süreç ilerledikçe, kuramsal yaklaşımlar daha ılımlı ve çok boyutlu bakış açılarına kavuşmuş ve kadının engelli bireyler arasında daha da dezavantajlı konumda yer aldığını savunan feminist yaklaşım da değişen bu bakış açısıyla toplumda var olmuştur.

1.2. Engelliliğe İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Engelliliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlar, engelliliğe kuramsal bir bakış açısı ile birlikte engelliliğin tarihsel süreçte insanlar tarafından nasıl algılandığını da ortaya koymaktadır. Ele

³Habilitasyon: Engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetlerdir (Engelliler Hakkında Kanun, 2005: md.3/h).

alınan konu açısından önemi büyük olan feminist yaklaşımın inşasını hazırlayan kuramsal yaklaşımlar, medikal (tıbbi) model ve sosyal model olarak ele alınacaktır.

Medikal modelin ortak bakış açısı, vücuttaki bir hastalığın, kazanın veya gebelikteki gelişimindeki anormalliklerin, sakatlığa neden olduğudur (Thomas, 2007, s. 12). Bunun yanı sıra medikal modelde sosyologları, engelliliği, kronik hastalık ve sosyal sapma olarak ele almaktadır (Thomas, 2007, s. 4).

Endüstriyel-kapitalist üretim biçiminde kar ve standardizasyonun önem kazanmasıyla birlikte farklı bir iş örgütlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Pazar için yapılmakta olan kitlesel üretim ve tüketim sürecinde, engellilerin yer alma şekli ve koşulları oldukça kısıtlanmıştır. Pazar için üretim, rekabet koşullarını gerekli kılmış ve engelliler rekabet koşullarına uygun üretim sürecinde yer alacak kapasite ve güce sahip olamadıklarından dolayı, kapitalist işçi anlayışıyla ters düşmüştür. Gerçekleşen bu ekonomik dönüşüm, engellileri üretim-tüketim sürecinin ve toplumsal hayatın birçok alanının dışında kalmasına neden olmuştur. Tüm bu süreçler engellilerin “bağımlı” bireyler olması sonucunu doğurmuştur. Ekonomik dönüşüm sonucunda gerçekleşen *normal-normal olmayan, üretken-üretken olmayan ve güçlü-zayıf* olan ikilemleri engellilik olgusunun bu bağlamda değerlendirilmesine neden olmuştur. Artık sistem kendi işlerliğini yerine getirmek açısından, *normal, üretken ve güçlü* bireyleri seçmekte *güçsüz, zayıf, anormal ve üretken olmayan* bireyler arasından düzeltilebilecek olanları tıp bilimi imkanlarıyla düzeltme ve rehabilite etmeyi ve normal bireylere yakın hale getirmeyi hedeflemiştir. Hiç işe yaramayacak olanları ise kurumlara kapatmayı planlamıştır (Okur ve Erdugan, 2010, s. 249-250, Oliver, 1999, s. 65).

Özetle, medikal model, engelli bireyleri, hasta, aciz ve dışlanmış bireyler olarak gören bir bakış açısına sahiptir. Bu modelde, engellilik yalnızca tıbbi açıdan değerlendirilmekte ve engelliliğin sosyal yönü ihmal edilmektedir.

Engelliliğe yüklenen bu anlamı değiştirmek ve toplumda kabul gören bu tıbbi anlayış algısını değiştirmek/yenilemek adına oluşturulan model ise sosyal modeldir. Tıbbi modelin yetersiz kalışının anlaşıldığı iki dünya savaşı sürecinde, milyonlarca insan yararlanmış ve engelli birey sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Bu durum işgücü piyasasında emeğin yetersiz olduğunu ortaya koymuş ve engelli bireylerin toplumda neler yapabileceği hakkında düşünülme fırsatı vermiştir. Sosyal model, tıbbi modelin, engelliliğin bireye indirgenmesi ve yalnızca fonksiyon kaybından kaynaklı engelliliğin iyileştirilebilir bir “hastalık” olduğunu savunduğu anlayışa tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu model, birey önündeki engellerin fiziki çevreden, sosyal ve kültürel sebeplerden kaynaklandığı tezini öne sürmektedir. Sosyal model, engelli bireyin zihinsel veya fiziksel engelinden kaynaklı ayrımcılık sonucunda toplumdan dışlanan, toplumla bütünleşemeyen bireylerin önündeki engellerin kaldırılması ve engelli bireylerin bağımsız hareketini mümkün kılacak koşulların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Gürler, 2016, s. 16-17).

Toplumda engelli bireylerin yaşadığı engellenme sorununa değinen sosyal model, sadece fiziksel engelli bireylerle değil, hem sosyal hem de ekonomik olarak engelli kişilerin yaşadığı dezavantajın ne derece olduğunu araştırılmasına katkıda bulunmuştur (Vernon, 1998, s. 201). Sosyal model ile birlikte, medikal modelde ihmal edilmiş olan engelliliğin sosyal/çevresel yönü de tartışmalarda yer almıştır. Tıbbi modelin argümanı olan “tıbbi müdahaleler” ile sosyal modelin argümanı olan “sosyal ve toplumla bütün” bir arada kullanılmıştır.

Sonuç olarak, medikal model engelliliği *ayırım, farklılık* ekseninde ele alırken; sosyal model *bütünleşme, kaynaşma* ekseninde ele almaktadır (Arıkan, 2009). Engelliliği ele alan kuramsal yaklaşımların zamanla bütüncül ve insani bir anlayış kazandığını söylemek mümkündür.

2. Engellilik Sosyolojisi ve Feminizm

Engelliliğe dair bakış açılarının gelişmesi, engelliğin çok boyutlu ele alınmasına ve zamanla spesifik alanların doğmasına neden olmuştur. Engellilik sosyolojisi de bu alanlardan biridir.

2.1. Engellilik Sosyolojisi

Engellilik sosyolojisi; kronik hastalık, bozulma ve engellilik üzerine sosyolojik araştırmaları, hastalıkların semptomlarının veya bozukluklarının nasıl deneyimlendiğini ele almaktadır. Bu semptom ve bozuklukların insanlar üzerindeki sosyal durumları ve bunların insanların yaşamını nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamaktadır (Kutner, 2007, s. 100).

Engellilik sosyolojisi, Len Barton, Sally Tomlinson ve Mike Oliver'ın girişimleriyle 1980'li yıllarda (Allan, 2010, s. 603-604) İngiltere'de başlamıştır. Engellilik, İngiltere'de ilk olarak tıbbi bir bakış açısıyla ele alınmakta iken, zamanla tıbbi bakış açısına eleştiriler getirilmiş ve engelliliğin sosyal yönü de tartışmalarda yer almaya başlamıştır. Engelli bireylerin sayısındaki artış, dikkatlerin bu konuya yönelmesini sağlamış, bu yönelim diğer Avrupa ülkelerinde de engellilik tartışmalarını ön plana çıkarmıştır (Burcu, 2015a, s. 320).

Avrupa'da –özellikle de İngiltere'de- yaşanmakta olan bu gelişmelerin, 1970'li yıllarda Amerika'da da görüldüğü bilinmektedir. Amerikalı engelli gençler belli başlı girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler dikkat çekmiştir. Amerika'da engellilik araştırmaları da bu sosyo-politik ekseninde şekillenmiştir. 1980'li yıllarda ise, engellilik konusu, o tarihe kadar ihmal edilmiş olan tarihsel perspektifle ele alınmaya başlamıştır (Burcu, 2015a, s. 321).

Engellilik konusunda yaşanan mücadele ve gelişmeler günümüzde de devam etmektedir. Bu bağlamda bilimsel destekli mücadelede eksik kalan sorunlar yerini korumaktadır. Engelli bireyler, özellikle bir sosyal baskı altında kaldığında ve ayrımcılık yoluyla ötekileştirildiklerinde, marjinalleştirildiklerinde ve dışlandıklarında bir sistemsel düzenleme gerekmektedir. Bu bakış açısı ve sistemsel düzenleme ise engellilik sosyolojisinin bakış açısını oluşturmaktadır. Batı'da bu bakış açısı ve dolayısıyla engellilik sosyolojisi kuramsal, kavramsal ve metodolojik olarak kendine yer edinmişken, Türkiye'de engelliliğin sosyal boyutuyla ele alınışı yeni bir durumdur (Burcu, 2015a, s. 323).

Engellilik sosyolojisi, odak noktasında engeli olan bireyin engel durumunu ve bu bireylerin engellerinden ötürü toplumsal hayatta çeşitli engellerle karşılaşmasını; ayrıca bu süreçte engeli olan bireylerin çoğunlukla engeli olmayan bireylere göre dezavantajlı konumda olma durumunu ele almaktadır. Engellilik sosyolojisine göre, dezavantajlı konum toplumca ortaya çıkan bir durumdur. Bu bağlamda engellilik sosyolojisi, engelli bireylerin mücadelesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Burcu, 2017, s. 109-110).

Engellilik sosyolojisi, engelli bireyin dezavantajlı bu konumunun toplumdaki kaynağını bireyin sosyal ilişkileri olarak değerlendirmekte, sosyal ilişkileri ise sosyal baskı kavramı ile ele almaktadır. Sosyal baskı, engelli bireyin, engeli olmayan bir bireye dönüşmesi sonucu *normalleştirme*; eğer bu mümkün değilse de *görmezden gelme çabası* olarak değerlendirilmektedir. Engelli bireyin dezavantajlı konumunu yaratan toplumdur, o halde bu dezavantajlı durumu düzeltmeye çalışacak olan da iyimser bir tavırla toplumun kendisidir. Bu bağlamda engelli bireyi dezavantajlı konuma getiren sosyal faktörlerin en önemlileri; toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal özellikleridir (Burcu, 2017, s. 112).

Engellilik sosyolojisi temel söylemleri yukarıda bahsedilen ekseninde ilerlemekle birlikte, engellilik sosyolojisine ait bazı alt yaklaşımlar da bulunmaktadır.

2.2. Engellilik Sosyolojisi ve Yaklaşımları

Engellilik sosyolojisi 6 farklı yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Bu yaklaşımlar: yapısal-işlevselci yaklaşım, çatışmacı yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım, sosyal inşacı yaklaşım, postmodern yaklaşım ve feminist yaklaşım. (Burcu, 2015a, ss. 327-328).

2.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Yapısal-işlevselci yaklaşım, toplumun ve toplumdaki parçaların birbirleriyle ilişkili olduğunu ileri süren ve toplumun kendine has işleyişi ile bir sistem olduğunu ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre önemli olan sistemin sekteye uğramaması, işleyişinin devam etmesidir. Bu bağlamda engellilik ve engelli birey makro bir bakış açısıyla; kurumlar, değerler, işlevler, statüler, roller, görev ve sorumluluklar bakımından ele alınmaktadır. Engelli olmayan bireylerin, engelli bireyleri bakış açısı olarak olumsuz bir noktada konumlandırması sosyal düzenlemelerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda, engelli olmayan yani çoğunluğun hâkim olduğu değerlerle şekillenen aile, eğitim, meslek gibi alanlarda engelli bireylere yönelik sosyal düzenlemelerin gerçekleşmesi gerektiği savunulmaktadır (Burcu, 2015, s. 46).

2.2.2. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım toplumu; sınıf, ırk, cinsiyet, yaş gibi alanlar içinde eşitsizliklerin yaşandığı bir ortam olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireyler özünde iyi varlıklardır fakat toplum içerisinde ekonomik yapı, kaynak kullanımı ve güç ilişkileri tarafından engellenmektedir. Bu yaklaşımda engellilik; yapı ve kurumsal engellemeler, güç ilişkileri, kaynaklar ve eşitsizlikler bağlamında tartışılmıştır. Engels ve Marx, fabrikalaşmanın insan görünümünde oluşturduğu deformasyonları ve iş uygulamalarının yol açtığı şekil bozukluklarını araştırmıştır. Dolayısıyla, fabrika çalışma şartlarının işçilerin sakatlığına yol açıp açmadığıyla da ilgilenmişlerdir (Burcu, 2015, s. 49).

Çatışmacı yaklaşım, engelli bireylerin özgürlüğü veya bağımsızlığını odak noktası olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, engelli birey üzerindeki baskının doğasını ve orijinini anlamaya çalışmaktadır. Üretim sürecinde anlamlı rolü olan tüm engelli bireyler toplumda kabul görebilmektedir. Engelli bireyler üretim sürecine katılmadığında ise yabancılaşma ortaya çıkacaktır (Burcu, 2015a, s. 327-328).

2.2.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, sosyal sorunlar bazı davranışların ve olayların problemi olarak ele alınmaktadır. Toplumsal sorunun nedeni, toplumun farklı bir davranış ya da durumun varlığını fark etmesi olarak açıklanmaktadır (Burcu, 2015, s. 52).

Sosyologlar engelliliği deneyimleyen bireylerin, engellilik durumlarına sosyal ve kültürel açıdan yüklediği anlamlara dair açıklamalara odaklanmıştır. Bu bağlamda, hastalık ve engellilik analizinde, hem hastalık/engelliliğe yönelik toplumsal tepkilerin özellikleri hem de bireyler için ortaya çıkan sonuçlarıyla ilgilenilmiştir (Burcu, 2015a, s. 328).

2.2.4. Sosyal İnşacı Yaklaşım

Sosyal inşacı yaklaşım, toplumsal sorunun nasıl geliştiği ve adlandırıldığı ile ilgilenmektedir. Bu yaklaşımın engellilik çalışmalarında, engellilik tanımlamaları yapılmakta ve engellilik varsayımlarının nasıl şekillendiği tartışılmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım engelliliği açıklarken, beden sosyal olarak inşa edildiğini kabul etmektedir ve sosyal tutum ve kurumlar beden gerçekliğini belirlemede biyolojik olgulardan daha etkili görülmektedir (Burcu, 2015, s. 56).

2.2.5. Postmodern Yaklaşım

Postmodern dünyada hâkim özellikler olan bireycilik ve çoğulculuk, bu yaklaşımda engellilik bağlamında kaygı ile karşılanmaktadır. Çoğulculuk, yaşam biçimlerinin birbirleriyle

bağımlı bağlamının çeşitliliği ve çeşitliliği içeren ögelerin ortak varoluşudur. Bireycilik ise, kültürel rollerde farklılık ve çoğulluğu yansıtmaktadır. Bu roller çoğunlukla bireyler üzerinde zorlayıcı etkiye sahiptir. Postmodernist yaklaşıma göre baskı/zorlama, engelli insanlar toplumunun oluşmasına neden olmuştur; ki bu toplum birbirleriyle ilişkili olmayan yabancılardan oluşmaktadır (Burcu, 2015a, s. 328, Burcu, 2015, s. 63).

Bu yaklaşıma göre, engelli bireyler engellerinin biçimi ne olursa olsun engelliliğe dair baskıları reddetmekte ve meydan okumaktadır. Engelli bireyler, engelliliğe ilişkin gücün doğasının baskılarıyla mücadele etmekte ve bu baskıları reddetmektedir. Yaşadıkları toplumda insanları farklılaştıran baskın kültürün çeşitlerine karşı harekete geçmek için toplum içindeki çeşitlilikleri kullanılması gerektiği de bu yaklaşımda savunulmaktadır (Burcu, 2015, s. 65-66).

2.2.6. Feminist Yaklaşım

Feminizm genel itibariyle 18. yy'da İngiltere'de doğmuş olan, cinsler arasında eşitlik dengesini kadın haklarını genişleterek sağlamaya çalışan bir toplum hareketidir. Feminizm, farklılığın savunucusu olarak görülebilen, kadın sorunlarını çok boyutlu biçimde ele alan ve kendine özgü yapısı olan bir oluşumdur (Kamanlıoğlu, 2007, s. 84).

Batı'da feminizm, erkeğin norm olarak kabul edildiği ataerkil toplumlarda kadınların dışlanması, aşağılanması, ezilmesini, sömürülmesini ve kendine yabancılaşmasını ortaya koyan, inceleyen ve bu anlayışın değişmesini ya da en azından bu söylem ve tavırların bilincinde bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Doltaş, 1992, s. 51-52).

Feminizm, engelli kadın ve engelli kadın bedeniyle de ilgilenmiştir. Bu yaklaşımda engelliliğe odaklanılmasının en önemli sebebi, engelli kadınların engelli olmayan kadınlardan daha farklı sorunlarla karşılaşmalarıdır (Burcu, 2015, s. 67). Engelli kadınların farklı olan aile içi ve sosyal hayatlarındaki deneyimleri feminist yaklaşım ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

3. Feminist Yaklaşım ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Engelli Kadın

Bu başlıkta, engelli kadının, feminist yaklaşım ve bu yaklaşımın geliştirdiği bir kavram olan toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl ele alındığı yer alacaktır.

3.1. Feminist Yaklaşım ve Engelli Kadın

Feminist yaklaşımda engellilik koşulları ve işlevleri eksiklikten ziyade *farklılık* olarak ele alınmaktadır. Engelliliğin *aşağılık* olarak görülmesinin doğal olmadığı vurgulanmakta ve politik eşitlik savunulmaktadır. Feminist yaklaşım, beden gerçekliğinin temsilinde, biyolojik olgulardan ziyade sosyal tutumlar ve kurumların etkin rol aldığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, tüm bedenler sosyal olarak yapılandırılmaktadır (Siebers, 2001, s. 737).

Feminist kuramın radikal eleştirisi, engelliliğin bedensel farklılık türlerini damgalayan yaygın bir kültürel sistem olarak kavranmasıdır. Feminist engellilik yaklaşımın temel önermesi ise, engelliliğin tıpkı kadınlık gibi doğal bir fiziksel gerilik, yetersizlik, aşırılık durumu ya da bir kem talih olmaması ile ilgilidir. Engellilik, bedenle ilgili üretilmiş olan kültürel bir durumdur ve ırk ya da toplumsal cinsiyet olarak adlandırılan kavramlara benzemektedir (Garland-Thomson, 2011, s. 525).

Feminist yaklaşımın yukarıda sayılan argümanlarından da yola çıkılarak, bu yaklaşımın tıbbi modeli eleştirdiğini söylemek mümkündür. Tıbbi modelin, engelliliği biyolojik olarak ele alıp toplumsal/kültürel unsurları göz ardı etmesi ve engelliliği "toplumdan dışlanma nedeni" olarak değerlendirmesi, feminist yaklaşımla taban tabana zıt bir anlayışa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda feminist yaklaşımın engelliliği sosyal model perspektifinde değerlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Engellilere yönelik feminist çalışmalarda, kültürel beklentiler, tutumlar, toplumsal kurumlar ve bunların sonucu olan maddi koşullar, hem

kadın hem de engelli adı altında sınıflandırılan bedenlerin çifte ve paralel dezavantaja maruz kaldığı iddiası yer almaktadır (Garland-Thomson, 2001, s. 10).

Kadın hareketi ve engelli hareketinin belli bir süre farklı ilerlese de; her iki yaklaşımda da ayrımcılığa maruz kalma, istismara uğrama, eğitim olanaklarından eşit şekilde faydalanamama gibi birçok sorun ele alınmaktadır. İlerleyen süreçlerde feminizm ve engellilik çalışmaları, cinsiyet ve kimlik yapılanması ile beden ilişkisini ortaya koymaya başlamış, engelli kadın analiz edilirken “bedeni” de bu kurguya dahil edilmiştir. 1980’ler itibariyle güçlenen feminist hareket, engelli kadınların yaşadığı deneyimleri toplumsal cinsiyet çerçevesinde ele almaya başlamıştır (Karabulut, 2017, s. 30-31).

3.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Engelli Kadın ve Sorunları

Cinsiyet (sex), bireylerin biyolojik durumlarını belirten bir kavram iken, toplumsal cinsiyet (gender) bireylerin sosyal ve kültürel özelliklerini temsil eden bir kavramdır. Bu ayrım, toplumda kadınlık ve erkeklik ayrımıdır ve kadın ve erkek arasında bulunan toplumsal farklılıklara vurgu yapmaktadır (Burcu, 2015, s. 82). Toplumsal cinsiyet, toplum içerisinde kadın ve erkeğin nasıl algılandığını ortaya koyan bir kavramdır.

Bir başka deyişle, toplumun kadın ve erkek için uygun gördüğü, toplumsal olarak inşa edilen rolleri, davranışları, aktiviteleri ve nitelikleri ele alan bir kavramdır. Erkek ve kadın cinsiyet iken, erkeklik ve kadınlık toplumsal cinsiyetin kategorileridir (Engelli Kadın Derneği, 2016, s. 25).

Özetle, toplumsal cinsiyet, toplum içerisinde kadın ve erkeğe -ayrı ayrı- neler yapması gerektiğini söyleyen yazısız kurallar bütünüdür.

Toplumsal cinsiyet rollerine;

1. Birçok ülkede kadınların erkeklerden daha az para kazanması,
2. Dünyanın birçok yerinde kadınların erkeklerden daha çok ev işi yapması,
3. Çocuğun bakımından çoğunlukla kadının sorumlu olması,
4. Birçok ülkede güvenlik güçlerinin çoğunun erkeklerden oluşması gibi yargılar örnek oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumlar ve kültürler arasında değişiklik göstermektedir fakat çoğunlukla cinsiyetlere biçilen roller ve toplumda kadının yeri birçok açıdan benzerlik göstermektedir (Engelli Kadın Derneği, 2016, s. 25-26).

Toplum, kadın ve erkeğe dair bir bakış açısı geliştirmekte ve sonrasında kadın ve erkeğe farklı alanlar ve roller tanımlamaktadır. Bu süreç sosyalleşme süreci olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin cinsiyetleri var oluş itibariyle belirlenirken, toplumsal cinsiyet rolleri ise sosyalleşme sürecinde belirlenmektedir. Bu süreçte engelli erkek ve engelli kadınlar, engelli olmayan erkek ve kadınlara göre daha dezavantajlı konumda yer almaktadır ancak; engelli kadın tüm bu gruplar içerisinde en dezavantajlı gruptur.

3.2.1. Engelli Kadının Toplumsal Statüsü, Roller ve Aile İçinde Karşılaştığı Sorunlar

Sosyalleşme sürecinde erkek ve kadının içselleştirdiği roller arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar önemli boyuttadır çünkü ataerkil düzen erkek egemen ve kadına baskı uygulayan, kadına hükmetmeyi içeren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının geri planda kalmasının –ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesinin- temelinde bu yapının sürekli ve yeniden muhafaza edilmesi, kadının erkekle eşit olmadığına dair vurgularının yer aldığı söylenebilmektedir (Kamanlıoğlu, 2007, s. 154).

“Toplumda kadınlar erkeklere göre neden ikinci planda?” sorusu yalnız az gelişmiş ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de sorulmaktadır. Ortada bir iktidar dengesizliğinin olduğu görülmektedir. Toplumsal hayatta ise iktidar –karar alma yetkisini elinde bulundurma- cinsiyetler

arasında birinin lehine diğerrinin ise aleyhine olacak şekilde belirlenmektedir (Abadan Unat, 1992, s. 16).

Her toplum kadın ve erkeği, farklı nitelikleri, davranış modelleri, rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına yavaş yavaş dönüştürmektedir (Bhasin, 2003, s. 8). Toplumsal hayatta aile içindeki işbölümü ise cinsiyet temellidir. Bu işbölümü ev içi ve ev dışı etkinlikler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ev içi etkinlikler özel alan kapsamında ele alınırken (Abadan Unat, 1992, s. 17-18) ev dışı etkinlikler ise kamusal alan kapsamında ele alınmaktadır.

Oppong ve Abu (1988), toplumsal cinsiyet bağlamında kadın olmanın toplumsal rollerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Annelik rolü; kadının çocuk yetiştirmesi ve çocuğu topluma nasıl hazırladığıyla ilgili bir roldür. Aile içi ve dışında çocuk bakımı ve yetiştirmede başka aile bireylerinin katkısı olsa da, toplumun asıl görevli olarak kadını görmesidir.
2. Eş olma rolü; toplumda kadının eşini rahat ettirmesini, eşinin isteklerini karşılmasını ve eşine sadık olmasını beklemesine dair gelişen bakış açısıdır.
3. Ev kadınlığı rolü; kadının aile içinde, evdeki rollerine işaret eden, kadının evlenmese bile ev işleri ve ev bakımıyla ilgilenmesi gerektiğine dair görüştür.
4. Akrabalık rolü; kadının akrabalık pozisyonlarında oynadığı bütün rollerdir. Toplumun bu konudaki beklentisi, sıkı akrabalık ilişkilerinin olduğu toplumlarda katı ve yapılaşmıştır.
5. Mesleki rol; kadının gelir getirdiği, mal ve hizmet üretimine katılmasıyla ilgilenen roldür. Ancak, kadının temel rolü anne ve ev kadını olma roldür.
6. Topluluk rolü; kadının içinde bulunduğu, aile ve mesleki rolünü gerçekleştirdiği alanlar dışındaki rolleri içermektedir. Örneğin, dini roller, dernek üyelikleri ve politik örgütlenmelerdeki roller. Bu rol de, kadının temel rollerinden sonra gelmektedir.
7. Bireylik rolü ise; kadının kişisel gelişimini ve kendini ortaya koymayı içeren, arkadaşlık ilişkileri ve boş zaman faaliyetleri gibi alanlardaki rollerdir. Bu rol, mesleki ve topluluk rolü gibi kadından beklenen temel roller kategorisinde yer almamaktadır (Kamanlioğlu, 2007, s. 160-161).

Roller önem sırasıyla ele alındığında, kadının adının toplumsal cinsiyet rolleri, özel alan çerçevesinde kurgulanmaktadır. Bu kurgu, kadının ev içinde yapmış olduğu işleri görünmez kılmakta ve kadını özel alanla sınırlamaktadır. Bu bağlamda kadın, temel roller olarak anne ve ev kadını rollerine sahiptir. Kadın bu roller kapsamında, iyi bir anne, eş ve ev kadını olmalıdır. Kadının rollerinin özel alanla ve akrabalık ilişkileriyle sınırlandırılması, kadının toplumda önemsiz, silik bir öge gibi algılandığını göstermektedir. Bir birey için önemi büyük olan kendini geliştirme, kendini ortaya koyma, bağımsız bir birey olma gibi nitelikler, kadının temel rolleri olarak nitelendirilmemektedir.

Erkek ise kadın ve –varsa- çocuğu için toplumsal alanda bir faaliyet içerisinde aktif olarak çalışan, ev geçiminden sorumlu kişi rolüne sahip olmaktadır. Kadın ve erkeğe yüklenen bu roller başarılı bir biçimde gerçekleştirilemediğinde, her iki cinsiyet de üzerinde –toplumsal- baskı hissetmekte ve birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Toplumsal hayatta, bireylerin kadın veya erkek olması, tutum ve davranışları nasıl farklılaştırıyorsa, yüzyıllardır engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlar da aynı şekilde farklılaşmakta, ayrımcılığa dayanmaktadır. Toplum normal olan-olmayan, biz-öteki gibi karşıtlıklarla, öteki konumdaki engelli bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Farklılık temelli olarak engelli bireylere atfedilen kültürel anlamlar, ötekilik olgusunu pekiştirir niteliktedir (Kamanlioğlu, 2007, s. 158-159).

Engelli bireyler, kendilerine yüklenen anlam ve etiketleme nedeniyle, kendisine yüklenen sosyal ve kültürel anlamlar nedeniyle sosyal kayıplar yaşamaktadır. Sosyal kayıplardan en önemlisi ise, sosyal ilişkilerdeki kayıplardır. Sosyal ilişkilerdeki kayıplar sosyal izolasyonu ortaya çıkarmakta ve bu durum en çok genç engelli bireyleri olumsuz etkilemektedir. Sosyal izolasyon sonucu, engelli bireyler kendilerine güven ve saygısını kaybederken, ileride sosyal ilişki kurma yeteneğini kaybetme noktasına gelebilmektedir. Sosyal ilişki kurma yeteneğini kaybetme, toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise, bu kaybı en çok yaşayan engelli kadınlardır. Engelli kadının çifte dezavantajlı konumu nedeniyle, kadınlık adına yaşanan sorunları engelli olma haliyle birlikte yaşadığı görülmektedir (Burcu, 2004, s. 26, Kamanlıoğlu, 2007, s. 165-166). Engelli kadının evlenme isteği ise genellikle hoş karşılanmamaktadır. Evli engelli kadınlar ise, genellikle yukarıda sayılan roller çerçevesinde hareket etmeye mecbur kalmaktadır. Engelli kadının doğurganlığı ya da anne olma isteği de baskı altındadır (Masson, 2013, s. 120). Toplumsal roller ve engelli kadına bakış açıları, engelli kadının “normal” bir yaşam sürdürmesine engel olmaktadır

Toplumsal roller ve sosyal kayıplar dışında popüler kültürün ve tıp biliminin bedeni vurgulayan söylemleri, sağlıklı ve dayanıklı bir vücudu “kadın kimliği” ile bütünleştirmiştir. Popüler kültürün söylemlerinde kadının zarif, zayıf, güzel, bakımlı, çekici, sağlıklı ve pürüzsüz olması gerektiği yer almaktadır. Kadın bedeni bu tanımlamalarla ticarileştirilmektedir. Ağır derecede fiziksel engeli olan bir kadın “mükemmel vücut ölçülerine” sahip olamayacaktır. Engelli kadının bedeninde gerçekleştireceği değişimler çoğunlukla tıbbi ve zorunludur. Mükemmel beden algısı ve bu algının bir değer yargısı olarak ele alınması, engelli kadını telafisi olmayan bir sosyal dışlanma öznesi konumuna getirmiştir. Beden ve bedenin toplumsal yeri statü için temel değerlerdendir ve engelli kadın bedeni dolayısıyla toplumdan izole edilmektedir. Bu durum sonucunda engelli kadın kendine duyduğu saygıyı ve özgüveni yitirmekte, kendini yetersiz hissetmektedir (Gürler, 2016, s. 53-54). Medya ve yayın kuruluşları da bu mükemmel beden algısını destekler nitelikte yayınlar yapmakta, yukarıda vurgu yapılan bakış açısını pekiştirmektedir.

Trabzon’da engelli kadınlarla yapılan bir araştırmaya göre ise, engelli kadınların toplumda en çok rahatsız oldukları durumlar sorulduğunda, insanların bakışları (%24.8), önyargılar (% 6.3) ve dışlanmak (% 5.6) en çok verilen cevaplar arasındadır (Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017, s. 20). Bu sonuçlar, engelli kadınların toplumun davranışlarından ne kadar rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Engelli gruplar içinde en çok dışlanan grup olan kadınlar, kadın olmaları nedeniyle istismara da maruz kalmaktadır (Kurnaz Özdemir, 2010: 58). Yapılan çalışmalar da bu yargıyı destekler niteliktedir. Bir tarihsel araştırma olan ve engellilere yönelik istismar haberlerinin trend analizinin yapıldığı çalışmada, 278 haber incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda ise, 278 haberden 194’ü yani % 69.8’i engelli kadına yönelik istismarı içermektedir (Bulut ve Karaman, 2018, s. 282).

Engelli kadınların yaşadığı sorunlardan diğeri ise şiddettir. Şiddet, şiddetin doğal sayılması ve kültürel açıdan kabul görmesi nedeniyle daha da yaygın hale gelmektedir. Bireyin kadın olmasından kaynaklı sorunlarının yanı sıra bir de engelli olması, aile içinde ve/veya dışında şiddete maruz kalmasını kolaylaştırmaktadır. Yapılan çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Türkiye’de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu’na göre, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)⁴’ne engelli kadınların ulaşamadığı ve bu merkezlerden yeterince faydalanamadığı görülmüştür. Bu bilgiye rağmen, şiddete uğrayan ve bu merkezlere başvuran engelli kadın sayısı 69’dur. Başvurular içinde 8 kişi zihinsel engelli kadındır. Zihinsel engelli kadınlar, şiddet vakalarında en korumasız grup olarak nitelendirilmektedir. Medya verilerinde de bu bilginin doğrulandığı görülmüştür (Engelli Kadın Derneği, 2014: 49, Karataş ve Gökçearslan

⁴ŞÖNİM’ler, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında kurulmuş ve yürüteceği hizmet ve faaliyetler söz konusu kanun ile düzenlenmiş olan kuruluşlardır (www.kadininstatusu.aile.gov.tr).

Çifci, 2010, s. 151). Bir başka araştırmada ise görme engelli kadınların %77,8'inin duygusal/sözel şiddete, %30,1'inin fiziksel şiddete ve %28,8'inin cinsel şiddete uğradığı ortaya çıkmıştır (Arıkan, 2001, s. 2).

Ortopedik engelli kadınlarla yapılan araştırmada, bu kadınların engelli olmaları sebebiyle evlenmeyi düşünmedikleri, evlendiklerinde de eş seçimini kendilerinin yapamadığı ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada, engelli kadınların evli olmasalar dahi anne ve bakım rolünü üstlendiği görülmüştür. Evde ya da akrabalarında bebek bulunması durumunda, engelli kadınların çocuk yetiştirme konusunda bu kişilere yardımcı olduğu saptanmıştır. Engelli kadının cinsel ilişki, evlilik ya da annelik açısından ayrımcı tutumlara maruz kaldığı da belirlenmiştir. Eş olma rolünde engelli kadının iyi bir eş olması ve erkeği rahat ettirmesi gerektiği, ev kadınlığı rolünde ev işlerini yapması gerektiği, birey rolünde toplumdan ve eğitim hayatından soyutlandığı, yeterince eğitim alamaması nedeniyle istihdamda yer almamaları yer alsalar dahi mesleki rol olarak ucuz işgücü olduğu, topluluk rolünde toplumda yeterince yer alamadığı ve sosyal ilişkilerinin sınırlı olduğu ve dolayısıyla birey rolünü de gerçekleştiremediği saptanmıştır (Buz ve Karabulut, 2015, s. 31-36).

Görüldüğü üzere, engelli kadın toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle özel alanda kendine yer bulabilmiş, toplumsal hayattan soyutlanmıştır. Ataerkil ideolojinin pekiştirdiği kadın olma rolleri çerçevesinde, engelli kadın evlendiğinde istismar ve şiddete uğramaktadır.

Önceleri, ataerkil ideoloji nedeniyle aile ve akrabalık ilişkileri ile miras konularında ayrımcılığa uğrayan kadınlar, daha sonraları ekonomik, sosyal, (Karabulut, 2017, s. 36) eğitim ve sağlık alanlarında da ayrımcılığa uğramıştır.

3.2.2. Engelli Kadının Eğitim Hayatında Karşılaştığı Sorunlar

Sosyal etkileşim ağı içerisinde, bireyin sosyal gelişimi ve sosyal kimliğinin oluşumunda formel eğitimin önemi büyüktür. Eğitim, bireyin sosyal yaşama uyumunu sağlamaktadır. Engelli bireyin formel eğitim sürecinde teorik ve pratik bilgiler edinmesi, bu bireylerin sosyal hayata uyumunu kolaylaştırmakta ve toplumsal bütünleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Engelli bireyin eğitimi üzerindeki en önemli nokta, bireyin erken dönemlerinden başlayarak, ihtiyaçlarını mümkün olduğunca kendi karşılamayı öğrenmeleri ve sürdürmeleridir. Eğitim, başka bir yönüyle engelli bireylerin sosyal izolasyonunu da artırmakta ve engelli bireyin engelinden ötürü karşılaşacağı sosyal risklerle baş etmesini de sağlamaktadır (Burcu, 2015, s. 105-107).

Tüm bu sorunların varlığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer sonucu olarak engelli kadınlar -katılabiliyorsa- eğitim hayatında da sorunlarla karşılaşmaktadır. Engelli kadınların maruz kaldığı eşitsiz şartlar uluslararası düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (1995)'nda,

1. Eğitimin bütün düzeylerinde, cinsiyet, ırk, dil, din, ulusal köken, yaş veya engelli olmaya dayalı ayrımcılığı veya ayrımcılığın herhangi bir başka biçimini ortadan kaldıracak önlemler alarak eğitime eşit ulaşılabilirlik hedefini gerçekleştirmek ve uygun durumlarda, şikâyetle neden olan durumları ele alacak işlemleri başlatmayı düşünmek,
2. Kırsal kesim kadınlarına, göçmen, mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kadınlara ve engelli kadınlara özel bir önem vererek kadınların okuma yazma bilmeme oranını 1990 yılındaki düzeyin en az yarısına indirmek;
3. Çok az veya hiç eğitim görmemiş yetişkin kadınların, engelli kadınların, belgeli göçmen, mülteci ve yerinden edilmiş kadınların, istihdam imkanlarını geliştirecek bütün uygun düzeylerdeki kaliteli eğitim ve öğrenime ulaşılabilirliklerini sağlamak gibi kararlar alınmıştır (Pekin Deklarasyonu, 1995: md. 80/a, 811/a, 82/k). Ancak, bu kararların ne kadar uygulandığı tartışma konusudur. Nitekim, yapılan araştırmalar da alınan kararların ne kadar uygulandığını ortaya koymaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun, 51 ülkede yaptığı araştırmaya göre, engelli olan ve engelli olmayan çocuklar arasında ilköğretime devam oranları arasındaki fark Hindistan'da % 10 iken Endonezya'da % 60 ve ortaöğretimde bu oran Kamboçya'da % 15, Endonezya'da ise % 58'dir. Engelli olmayan kadınların % 52.9'u ilkokulu bitirirken, engelli kadınların % 41.7'si ilkokulu bitirmektedir. Engelli olmayan erkeklerde ilkokulu bitirme oranı % 61.3 iken engelli erkeklerde bu oran % 50.6'dır. Bu oranlar yoksul ülkelerde (Hindistan, Endonezya, Kamboçya vb.) daha belirgindir (WHO, 2011, s. 206-207). Oranlardan görüldüğü üzere, engelli olan ve olmayan bireylerin ilköğretime devam oranlarında büyük fark vardır. Engelli kadınların ilkokulu bitirme oranları ise, hem engelli olmayanlar kadınlardan hem de engelli erkeklerden daha düşüktür.

Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na göre, okur yazar olmayan engelli kadın oranı % 54.9 iken, engelli erkeklerde bu oran % 32.1, okur yazar olmasına rağmen bir okul bitirmeyen engelli kadın oranı % 16.8 iken, engelli erkeklerde bu oran % 19.2, ilkokul mezunu engelli kadın oranı % 16.5 iken, engelli erkeklerde bu oran % 26.3, ilköğretim/ortaöğretim ve dengi mezunu engelli kadın oranı % 7.1 iken engelli erkeklerde bu oran % 12.5 ve lise ve daha üstü mezunu engelli kadın oranı % 4.7 iken engelli erkeklerde bu oran % 9.8'dir. Aynı örneklem içinde eğitim kuruluşuna devam eden engelli kadın oranı, % 38 iken, engelli erkeklerde bu oran % 61.8'dir (TÜİK, 2011, s. 5-6). Engelli kadınların mesleki eğitimden yararlanmama nedeni ise % 89.6'lık bir oranla iş bulmaya katkısı olmayacağını düşünmeleridir (TÜİK, 2011, s. 37).

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, neredeyse bütün eğitim düzeylerinde kadın engelli oranlarının, erkek engelli oranlarından düşük olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, eğitim hayatında engelli kadınlar, engelli erkekler kadar yer alamamaktadır. Engelli kadınların büyük çoğunluğu ise, eğitimlerinin onlara iş imkânı sunmayacağını düşünmektedir. Araştırmanın bulguları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitim alanındaki yansıması olarak değerlendirilebilir.

3.2.3. Engelli Kadının Çalışma Hayatında Karşılaştığı Sorunlar

Meslek sahibi olup, üretime katkıda bulunmak, yetişkinlik döneminin gelişim görevlerindendir.⁵ Üretim yaparak kendini gerçekleştirmek, evrensel bir ihtiyaçtır (Karataş ve Gökçearslan Çiftci, 2010, s. 150). Çalışmak hem bireysel hem de toplumsal refahı sağlamada büyük öneme sahiptir. Çağdaş anlayışın bir gereği olan çalışmak ve işsizliğe karşı korunmak da bir insan hakkıdır. Üretmek ve bunun sonucunda toplumda saygın bir yer edinme isteği, engelli olmayan bireyler gibi engelli bireylerin de temel arzusudur. Eğitim alan ve topluma kazandırılan engelli birey, özel bağlamda aile ekonomisine, genel bağlamda ise ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu durum toplumsal barışı da beraberinde getirmektedir (Öztürk, 2012, s. 20).

Bu denli öneme sahip olan çalışma hayatı, engelli bireylerin dışlanmayı ve ayrımcılığı deneyimledikleri alanlardan biridir. Ülkemizde dışlanma ve ayrımcılığın artışı istihdam sorununu pekiştirmekte, istihdam sorunları da ayrımcılığı pekiştirmektedir. Bu bilgiler ışığında:

1. Engelli bireylerin eğitim düzeylerinin düşük olduğu ve bu bireylerin mesleki donanım edinmesini sağlayacak formel eğitim ve rehabilitasyon oranının düşük olduğu,
2. Henüz engellileri de gözetilen sistemli bir iş analizi ve meslek tanımlaması çalışmalarının olmadığı ve engellileri sahip olduğu engeller ve niteliği baz alınarak hangi işte çalışabileceği konusunda araştırma ve çalışmanın eksik olduğu,
3. İşverenlerin engelli birey çalıştırma konusunda çekince ve önyargılarının giderilemediği,

⁵ Gelişim Görevi: İçinde bulunulan toplumun, doğumdan ölüme kadar bireyden beklediği görevlerdir (Karataş ve Gökçearslan Çiftci, 2010, s. 148).

4. Engelli bireylerin düzenli gelire sahip oldukları bir işte çalışma oranlarının düşük olduğu, böyle bir işe sahip olanlarda ise gelirlerinden memnun olmama hali olduğu,
5. Engelli bireylerin mesleki beceri kazanmaları için ortam oluşturulması ve bu ortama katılımlarına dair motivasyonlarının yüksek olmadığı,
6. Kadın engelli bireylerin işsizlik oranının, erkek engelli bireylerden daha yüksek olduğu,
7. Engelli bireylerin cinsiyete bağlı olarak yaşadığı bölgede ve kırsal/kent ayrımına göre işsizlik oranlarının değiştiği,
8. Engelli bireylerin, sosyal güvenlik kapsamında yer almaları bakımından önemli sorunların yaşandığı,
9. Sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylerin bu sorunları hakkında sorunları ve neye ihtiyaç duyulduğunu net şekilde ortaya koyamadığı,
10. Genç yaşta engelli bireylerin iş ve meslek edinme sorunlarının olduğu,
11. Konuya dair yasal düzenlemelerin engelli bireylerin istihdam problemlerini belirleme ve çözmede etkili rol oynadığı saptanmıştır (Burcu, 2015, s. 144-145, Öztürk, 2012, s. 21). Bu bağlamda engellilerin istihdamda yer alabilmeleri için hükümetler bazı yöntemler kullanmaktadır.

Literatürde engellilerin istihdamına yönelik yedi yöntem bulunmaktadır. Bunlar, kota sistemi, korumalı işyerleri, kişisel çalışma yöntemi, işverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı, evde çalışma, kooperatif çalışma yöntemi ve sadece engellilerin çalıştırıldığı seçilmiş işlerde istihdamdır. En yaygın uygulanan sistem kota sistemidir (Orhan, 2011, s. 34-35). Son dönemlerde, İngiltere, ABD gibi ülkelerde bu sistem uygulamadan kaldırılmış olsa da Avrupa Birliği ülkelerinde temel engelli istihdam yöntemidir (Orhan, 2013, s. 37). Bu yöntemlerin nasıl kullanıldığı ve etkinliği ise tartışma konusudur.

İşverenler, engelli bireyleri istihdam yükü olarak algıladıklarını ve küresel rekabette verimli istihdam zorunluluğu olmasından dolayı engellilerden yeterli verim alamadıklarını, iş süreçlerinde engelli bireyleri değerlendirmede zorluklar yaşadıklarını, engelli bireylerin meslek ve eğitim açısından işe uygun gönderilmediğini, işletmelerin cezai sorumluluktan kurtulmak amacıyla engelli bireyi işe aldığı ve bu kişileri gerçekte çalıştırmadan ücretini ödediğini belirtmektedir. Engelli bireyler ise, kendilerine ve engel durumlarına uygun işlerin teklif edilmediğinden ve işletmelerin işe alımda kendilerini oyaladığını, samimi olmadıklarından memnun değildir (Öztürk, 2012, s. 23). Uygulamadaki bu sorunlar, yukarıda sayılan engelli istihdamındaki sorunları destekler niteliktedir.

Çalışma hayatından itibaren, cinsiyetçi üretim ve istihdam örüntüleri, kadının eğitimsizliği nedeniyle ekonomik bağımsızlığını elde edememesi, kadına yönelik şiddete etkin çözümler üretilmemesi, cinsel pratiklerde çifte standart uygulanması, kadının cinselliğini kontrol noktasında kadına yönelik şiddetin sebeplerinin oluşturulması, kadının yaşam haklarının ellerinden alınması gibi temel insan hakları ihlalleri gerçekleşmektedir. Ataerkil kurumlar aracılığıyla; din, eğitim ve medya gibi alanlarda kadınların ataerkil ve cinsiyetçi bakış açısında maruz kalması ve kadınların bu bağlamda deneyimlediği olaylar, zorluklar ve problemleri ortaya çıkarmaktadır (Buz, 2009, s. 64, Arat, 1996, s. 47).

Tüm bu bakış açıları ve uygulamadaki sorunlar sonucunda, engelli kadın bireyler üretici olmayan bireyler olarak görülmekte ve çalışma hayatında kendine yer bulamamakta, yer bulduğunda ise birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Engelli kadınların çalışma hayatında yer alıp, üretim sürecine katılması ise engelli erkeklere göre çok daha zordur.

OECD'nin işgücü araştırmalarına göre, işgücü piyasalarını etkileyen sistematik değişiklikler, engelli çalışanlar için yeni zorluklar yaratmaktadır. Bu değişiklikler sonucunda,

engelli bireylerin, engelli olmayan bireylere göre daha düşük eğitim seviyesine sahip olması, işgücü piyasasında engelli bireyleri daha dezavantajlı konuma getirmektedir (OECD, 2010, s. 27).

WHO'nun 51 ülkede yaptığı araştırmaya göre, engelli kadınların % 19.6'sı istihdamda iken, engelli erkeklerde bu oran % 52.8'dir. Bu oran engelli olmayan erkeklerde % 64.9, engelli olmayan kadınlarda ise % 29.9'dur (WHO, 2011, s. 237). Oranlar incelendiğinde, tüm gruplar içerisinde engelli kadınların istihdam oranı en düşüktür.

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması da engelli kadınların, engelli erkeklere nazaran daha az çalışma hayatında yer aldığını ortaya koymuştur. Araştırmada, engelli kadınların % 4.6'sı istihdamda iken, erkek engelli bireylerin % 21.4'ü istihdamdadır (TÜİK, 2011, s. 10). Engelli erkek istihdam oranı, engelli kadın istihdam oranının neredeyse 5 katıdır.

Trabzon'da engelli kadınlarla yapılan başka bir araştırmaya göre, gelir getiren bir işte çalışan kadın oranı %25.5 iken, çalışmayan kadın oranı ise %74.5'tir. Çalışma fırsatına sahip olan engelli kadınlar ise, kendilerini şanslı hissetse de işyerinde bazı sorunlar yaşadığını belirtmiştir (Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017, s. 27).

Engelli kadınların istihdam edilmede karşılaştığı engeller, ilk olarak işe giriş aşamasında başlamaktadır. Bu engeller ise genel ve bireysel engellerdir. Genel engeller; endüstrileşme ile değişen iş yapısına uyum sağlayamama, bireylerin bedenleri üzerinden değerlendirilmesi ve engelli kadınların bu bağlamda dışlanması, toplumsal hayatta erişilebilirlik⁶ problemlerinin varlığıdır. Bireysel nedenler ise; ailenin engelli kadının toplumda var olmasını engelleyici tutumları, engelli kadının yeterli eğitim alamaması ya da hiç eğitim alamamasıdır (Tören, 2014, s. 31-36).

İş hayatına giren engelli kadınlar ise, iş hayatında büyük oranda belirlenmiş ve basit işlerde çalıştırılmakta, terfilerinde sıkıntı yaşamakta, çalışma arkadaşları ya da üstleri tarafından dışlayıcı veya kötü muameleye maruz kalmakta, erişilebilirlik sorunları yaşamaktadır (Tören, 2014, s. 36-38). Engelli kadınların istihdama girişleri de istihdam edilmeleri de başlı başına bir sorundur ve çözülmeyi beklemektedir.

3.2.4. Engelli Kadının Sağlık Sorunları

Sağlık hakkı, bireyin doğuştan kazandığı temel haklardan biridir. WHO'nun 1946 Anayasası'nda sağlık: "Bir bütün olarak fiziksel, ruhsal ve sosyal esenlik durumudur ve yalnızca hastalık ya da maluliyet yokluğu değildir. Ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarından yararlanma, ırk, din, siyasi görüş, ekonomik ya da sosyal durum farkı gözetilmeksizin her insanın temel haklarından biridir" şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımın önemli noktası "ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı" ifadesinin özellikle vurgulanmasıdır. Bu standart, her bireyin en kısa sürede erişip yararlanabildiği düzeyde getirilen sağlık hizmetlerini kapsamaktadır (Gürler, 2016: 109).

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi 25. Maddesine göre, sözleşmeye taraf devletler parasız veya karşılanabilir bir maliyette, cinsiyete duyarlı, diğer bireylerle eşit fırsatlarda ve kalitede, mümkün olduğunca kişilerin yaşadığı yerlerde, rehabilitasyon ve engellilerin engelleri nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür (Şenyurt Akdağ ve diğ. 2016, s. 32). Engelli kadınlar, birçok alanda olduğu gibi temel haklardan biri olan sağlık hakkına ulaşırken, bazı sınırlılıklar nedeniyle güçlük çekmekte ve güçlükler yapılan düzenlemelerle giderilmeye çalışılmaktadır.

⁶Erişilebilirlik: bireylerin istediği yere ve hizmete bağımsız ve güvenli ulaşım, kullanabilmesidir. Erişilebilirlik kapsamında; engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan bireyler için binalarda ulaşılabilirlik, şehir içi yollar, kaldırımlar ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik kapsamında yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarımı, engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan bireylere yönelik toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik, görme ve işitme engelliler için trafik ışıklarında sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler, demiryolu ve diğer taşıtlarda engelli yolcuların tekerlekli sandalyeleri ile seyahatine uygun vagonlar, asansörler ve kaldırma-iletme platformlarının standartlarının uygulanması bulunmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. V- VI).

Engelli kadının sağlık hakkını olumsuz yönde etkileyen sınırlılıklar ise; fiziksel sınırlılıklar, ekonomik problemler, üreme sağlığı ve engellilere yönelik tutum ve davranışlar olarak ele alınabilmektedir. Fiziksel sınırlılıklar, engelli olmayan bireyler için düzenlenen fiziksel çevre ve sağlık kurumlarından kaynaklanan, engelli bireylerin özellikle engelli kadınların sağlık hakkına erişimini zorlaştıran koşulları içermektedir. Türkiye’de hala hastanelerin engelli bireyler için yeterli donanımına sahip olmadığını söylemek mümkündür. Ekonomik problemler, engelli kadınların tedavisinde kullanılacak ortez, protez, tekerlekli sandalye, görme ve işitme için kullanılacak ekipmanların edinilmesinde yaşanan sorunları içermektedir. Bu sorun istihdam problemiyle birlikte düşünülmelidir. Engelli kadının önündeki istihdam engelinin kaldırılması ve sosyal güvenlik alanında yenilikler yapılması gerekmektedir. Bazı engel türlerinde kadınların günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çektiği ve başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Bu durumlarda devlet desteği ve evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Gürler, 2016, s. 110-112).

Engelli kadınların büyük çoğunluğu cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında söz sahibi olamamaktadır (Şenyurt Akdağ ve diğ. 2016, s. 32). Engelli kadınlar toplumda cinsiyetsiz olarak kabul edilmekte ve üreme hakları yokmuş gibi değerlendirilmektedir. Engelli kadınlar da tıpkı engelli olmayan kadınlar gibi, cinsel sağlık ve aile planlaması gibi konularda bilinçlendirilmeli ve destek almalıdır.

Tutum ve davranışlar bağlamında ise, sağlık personelinin engelli kadınlara uygun davranması ve nasıl davranacağına dair eğitim alması şarttır. Hastanelerde işaret dili bilen personelin olması, engellilere yardımcı olacak birimlerin kurulması engelli kadınlara geliştirilen tutum ve davranışları olumlu yönde etkileyecektir (Gürler, 2016, s. 113).

WHO’nun araştırmasında, sağlık hizmetine ihtiyaç duyan ve gerekli bakım alamayan engelli kadınlar ve engelli erkekler arasında fiziksel ve sistem açısından önemli fark olduğu saptanmıştır (WHO, 2011, s. 62).

Engelliliğe dayalı ayrımcılığın ölçüldüğü araştırmaya göre, kadınların erkeklere göre, sosyal güvencesi olanların-sosyal güvencesi olmayanlara göre, genel olarak ayrımcılık algısı yüksek olanların sağlık hizmetlerine erişiminin-genel ayrımcılık algısı daha düşük olanlara göre, daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre, kadınlar, erkeklere göre ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1997, s. 94). Günümüzde de bu ayrımcılığın devam ettiği düşünülmektedir. Engelli kadınlar, engelli erkeklere ve engelli olmayan diğer bireylere göre, sağlık hizmetlerinden yararlanmakta daha fazla zorluk çekmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Engelli kadın, engelli olma halinin dışında, kadın olmasından kaynaklanan sorunlar yaşayan kadındır. Engelli kadınlar, hayatları boyunca farklı alanlarda engellerle karşılaşmaktadır (Jans & Stoddard, 1999, s. 14).

Tarihsel süreçte engelli kadınlara yönelik ayrıca bir düzenleme bulunmamakta, engellilik bütünsel olarak ele alınmaktadır. Engelli bireylere yönelik düzenlemeler ise BM tarafından yapılmaktadır. Ülkemizde de durum aynı olmakla birlikte, engelli hakları BM Engelli Hakları Sözleşmesi’yle düzenlenmektedir.

Engelliliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlarda, medikal ve sosyal model karşımıza çıkmaktadır. Medikal model, engelliliği görme veya duyma bozuklukları da dahil tüm bozuklukları hastalık bakış açısıyla incelemektedir. Sosyal model ise, engelli birey önünde fiziki, sosyal ve kültürel problemlerin olduğunu öne sürmekte, medikal modelin bakış açısını genişletmektedir. Başlangıçta, sosyal model fiziksel bozulmalara sahip bireylere odaklanmış, ancak daha sonra zihinsel ve işitsel bozuklukları da içerecek şekilde genişletilmiştir (Barnes & Mercer, 1996, s. 16-17). Engelliliğe olan bakış açısının genişlemesiyle birlikte, engellilik sosyolojisi alanı ortaya çıkmıştır. Engellilik sosyolojisi, engellilik nedenlerinin bireysel, sosyal

ve maddi yönüne yönelik analizini ele almaktadır (Allan, 2010, s. 604). Engellilik sosyolojisinin yaklaşımlarından olan feminist yaklaşım engelli kadınlarla özel olarak ilgilenmiştir. Feminist yaklaşım, engelli kadını sosyal model bakış açısıyla ele almıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramı da feminist yaklaşımın bir ürünü olarak, engelli kadının toplumda nasıl değerlendirildiği ve algılandığını ortaya koymada önemli bir yere sahiptir. Engelli kadın da tıpkı engelli olmayan kadın gibi toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak bir yaşam sürdürmeye çalışmaktadır.

Araştırmalara göre, engelli kadınlar, engelli olmayan kadınlarla karşılaştırıldığında, daha fazla duygusal, fiziksel ve cinsel istismara maruz kalmaktadır (Nosek ve diğ. 2001, s. 177). Toplumsal cinsiyet rollerinin, erkek lehine olacak şekilde belirlenmesi, kadınların toplumsal yaşamda birçok zorlukla karşılaşmasına neden olmaktadır. Engelli kadınlar da, hem engelli hem de kadın olmalarından kaynaklanan, toplumsal cinsiyet rollerinin doğurduğu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Toplumumuzda kadın olmanın oldukça zor olduğu bilinen bir gerçektir. Türkiye'deki engelli kadınlar da toplumsal cinsiyet rollerinden ve engelli olmalarından kaynaklanan sorunlarla mücadele etmektedir. Yapılan araştırmalar da bu yargıyı destekler niteliktedir (Burcu, 2004, s. 26, Bulut ve Karaman, 2018, s. 282, Gürler, 2016, s. 53-54, Kamanlıoğlu, 2007, s. 165-166, Kurnaz Özdemir, 2010, s. 58, Masson, 2013, s. 120).

Engelli kadınlar öncelikle aile içerisinde toplumsal statü ve rollerde, daha sonraları ise eğitim hayatı, çalışma hayatı ve sağlık alanında sorunlar yaşamaktadır. Toplumun çifte dezavantajlı bireyleri arasında yer alan engelli kadınların bir kısmı toplumda var olma mücadelesi sürdürmekte iken, diğer kısmı ise yaşadığı sorunlardan dolayı dört duvar içerisinde hayatını devam ettirmektedir.

Engelli kadın, aile kurma isteği olmasına rağmen dilediği gibi bir aile kuramamakta, aile kurduğunda ise çocuk sahibi olmakta zorluk çekmektedir. Çocuk sahibi olan engelli kadınlar ise, çocuk bakma sorumluluğunu tek başına üstlenmektedir (Buz ve Karabulut, 2015, s. 31-36).

Aile içerisinde sürekli baskı altında olan engelli kadın, eğitim hayatına katılmak istediğinde aile tarafından engellenmektedir. Engelli kadının eğitim hayatında savunmasız kalacağı düşüncesi, engelli kadınların eğitim hayatına katılmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitim hayatına katılan engelli kadınlar ise, okula gidip gelmede ve okulun fiziki şartlarının engelli bireylere uygun olmamasından dolayı zorluk yaşamaktadır (Arıkan, 1995, s. 10).

Eğitim hayatını tamamlamayı başaran engelli kadın çalışma hayatına girdiğinde ise, işyerinde hem cinsiyetleri hem de engelli oldukları için "çifte tehlike" ile karşı karşıya kalmaktadır. Genel olarak, kadınların işgücüne katılma olasılıkları daha düşüktür ve erkeklerden daha az kazanmaktadır (Jans & Stoddard, 1999, s. 28).

Diğer bir sorun ise, engelli kadınlar sağlık sorunlarıdır. Engelli kadınlar sağlık kuruluşlarına ulaşmakta zorluk çekmektedir. Sağlık kuruluşlarına ulaşabilen engelli bireyler ise bu kuruluşların, engelli bireyler için yeterli donanıma sahip olmamasından kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır. Engelli kadınlar cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili de sorun yaşamaktadır. Sağlık personeli ise, engelli kadınlara nasıl yaklaşacağı konusunda eğitimsiz ve bilinçsizdir (Gürler, 2016, s. 110-113, Şenyurt Akdağ ve diğ. 2016, s. 32).

Toplumun dezavantajlı kesimi olan engelli bireyler, yapılan düzenlemelere rağmen hala birçok sorunla karşılaşmaktadır. Yukarıda sayılan sorunlar tüm engelli bireyleri etkilemekle birlikte, engelli kadınları daha fazla etkilemektedir. Engelli kadının toplumda var oluşu ve hayata kazandırılması önem arz eden konulardan biridir. Bu sorunların çözümü için, yapılan düzenlemelerin ülke şartlarına uygunluğu tartışılmalı, uygun olmadığı durumlarda ülke şartlarına uygun çözümler üretilmeli, konuya yönelik düzenli denetimler gerçekleştirilmeli ve sorun tespit edilen durumlara yönelik yeni çözüm önerileri geliştirilmelidir. Yeni çözüm önerilerinin

geliştirilmesinde, konunun muhatabı olan engelli kadınların fikirlerine başvurmak, sorunları daha etkin yollarla çözmeyi sağlayacak ve engelli kadınları toplumda görünür kılacaktır. Çalışmanın sınırlılığı, teorik çerçevede yapılmış bir derleme çalışması olmasıdır. İleri araştırmalar için öneri ise, sadece engelli kadınların sorunları ve bu soruna çözüm yollarının uygulamalı olarak araştırılması olabilir. Sorunların tespiti ve çözümüyle toplumda kendine yer edinen engelli kadınlar toplumda aktif olarak yer alabilecek ve iç dünyalarında mutlu insanlar olarak hayatlarını sürdürebileceklerdir.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (1992). Kadın araştırmalarının neden, amaç ve kapsamı. Arat, N. (haz.) *Türkiye’de kadın olgusu* içinde (s. 15-28) İstanbul: Say Yayınları.
- Abberley, P. (1987). The concept of oppression and the development of a social theory of disability. *Disability, Handicap and Society*, 2(1), 5-19.
- Abberley, P. (1998). The spectre at the feast: Disabled people and social theory. Shakespeare, T. (Ed.) in. *The disability reader: social science perspectives*. (s. 79-93). Newyork: Cassell.
- Allan, J. (2010). The sociology of disability and the struggle for inclusive education. *British Journal of Sociology of Education*, 31(5), 603-619.
- Altuntaş Duman, N. & Doğanay, G. (2017). Toplumsal dışlanma pratikleri üzerinden Trabzon’da engelli kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1-48.
- Arat, N. (1996). Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları zorlukların sosyo-kültürel nedenleri. Arat, N. (haz.) *Türkiye’de kadın olmak* içinde (s. 43-54). İstanbul: Say Yayınları.
- Arıkan, Ç. (2009). *Türkiye’de görme özürlü kadınlar ve kadına yönelik şiddet*. http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/turkiyede_gorme_ozurlu.pdf (Erişim tarihi: 03.12.2018).
- Arıkan, Ç. (2018). *Sosyal model çerçevesinde özürlülüğe yaklaşım*. http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2009/08/sosyal_model_ozurluler.pdf (Erişim tarihi: 03.11.2018).
- Barnes, C. & Mercer, G. (1996). Exploring the divide. Barnes, C & Mercer (Ed), *Exploring the divide: illness and disability* içinde. G. Leeds: The Disability Press.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Birleşmiş Milletler. (2006). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme*. www.un.org/disabilities/documents/natl/turkey.doc (Erişim tarihi: 02.11.2018).
- Bulut S. & Karaman H.B. (2018). Engelli bireylerin cinsel, fiziksel ve duygusal istismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 277-301.
- Burcu, E. (2004). Görme özürlü öğrencilerin eğitimlerine ilişkin düşünceleri ve sorunları: Ankara örneği. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 4(2), 23-47.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Burcu, E. (2015a). Türkiye’de yeni bir alan: Engellilik sosyolojisi ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, No: 52, 2015-2, 319-341.
- Burcu, E. (2017). Türkiye’de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), Temmuz-Aralık, 107-125.
- Buz, S. & Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: Toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 25-45.

- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(2), 53-65.
- Doltaş, D. (1992). Batı'daki feminist kuramlar ve 1980 sonrası Türk feminizmi. Arat, N. (haz.) *Türkiye'de kadın olgusu* içinde (s. 51-73). İstanbul: Say Yayınları.
- Engelli Kadın Derneği. (2014). *Türkiye'de engelli kadına yönelik şiddet raporu*.
- Engelli Kadın Derneği. (2015). *Ayrımcılık ve engelli hakları*. Ankara.
- Engelli Kadın Derneği. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın*. Ankara.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü. (2017). *Erişilebilirlik izleme ve denetleme formları*. Ankara.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005, 1 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (9463).
- Garland-Thomson (2001). *Engellilere yönelik feminist çalışmalar*. Kadın Politika Çalışmaları Merkezi Yayını.
- Garland-Thomson, R. (2011). Sakatlığın dahil edilmesi, feminist kuramın dönüştürülmesi. B. Dikmen, Sibel Y ve Ş. Yıldırım (Der), *Sakatlık çalışmaları- sosyal bilimlerden bakmak* içinde (s. 521-548). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gürler, S. (2016). *Engelli kadınların insan hakları*. Astana Yayınları: Ankara.
- Jans, L. & Stoddard, S. (1999). *Chartbook on women and disability in the United States..* Washington, DC: National Institute on Disability and Rehabilitation Research.
- Kamanlioğlu, M (2007). *Feminist perspektifte özürlü kadına bakışın sosyolojik değerlendirmesi üzerine kuramsal bir çalışma* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karabulut, A. (2017). *Ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımaları* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karataş, K. & Gökçearslan Çifci, E. (2010). Türkiye'de engelli kadın olmak: Deneyimler ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 147-153.
- Kurnaz Özdemir, D. (2010). *Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri: Tuzla ilçesi örneği* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kutner, G. N. (2007). The Sociology of Disability. Bryant C.D. & Peck D.L. (Ed), *21st Century sociology* içinde (s. 98-105). Thousand Oaks: SAGE.
- Masson, D. (2013). Femmes et handicap. *Recherches Féministes*, 26(1), 111-129.
- Nosek, M. A. Foley, C. C. Hughes, R. B. & Howland, C. A. (2001). Vulnerabilities for abuse among women with disabilities. *Sexuality and Disability*. 19(3), 177-189.
- OECD. (2010). *Sickness, disability and work- breaking the barriers*.
- Okur, N. ve Erdugan F.E. (2010). Sosyal haklar ve özürlüler: Özürlülük modelleri bağlamında tarihsel bir değerlendirme, II. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, içinde (ss. 245-263). Denizli: Petrol-İş Yayını.
- Oliver, M. (1999), Capitalism, Disability and Ideology. R. J. Flynn, R. A. Lemay (Ed), *A Quarter-Century of Normalization and social role valorization: evaluation and impact*, içinde (s. 163-175). Canada: University of Ottawa Press,
- Orhan, S. (2011). *Türkiye'de özürlü dostu istihdam politikaları (durum analizi ve öneriler)* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Orhan, S. (2013). *Türkiye’de özürlü dostu istihdam politikaları (durum analizi ve öneriler)*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Öztürk, M. (2012). *Türkiye’de engelli gerçeği raporu*. İstanbul: Canda Özür Olmaz Derneği.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (1997). *Özürlülüğe dayalı ayrımcılığın ölçülmesi araştırması*. Ankara: ÖZİDA Yayını.
- Pekin Deklarasyonu. (1995). *Dördüncü dünya kadın konferansı*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf> (Erişim tarihi: 05.12.2018).
- Siebers, T. (2001). Disability in theory: From social constructionism to the New Realism of the body. *American Literary History*, 13(4), 737-754.
- Şenyurt Akdağ, & Gizem T.A. & Temur Şimşekcan, N. & Özlem, K. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın*. Ankara: Engelli Kadın Derneği.
- ŞÖNİM Nedir? (2018). <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/siddet-onleme-ve-izleme-merkezi> (Erişim tarihi: 03.12.2018).
- Thomas, C. (2007). *Sociologies of disability and illness: Contested ideas in disability studies and medical sociology*. London: Red Globe.
- Tören, Z. (2014). *Kamuda çalışan engelli kadınların problemleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK. (2011). *Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması*. Ankara.
- Vernon, A. (1998). Multiple Oppression and the Disabled People’s Movement. *The Disability Reader: Social Science Perspectives*. Ed. Shakespeare, T. London: Continuum.
- World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. Malta.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.